

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE KONYA'DA İSLAMCI MUHALEFETİN SESİ: MEŞRIK-I İRFAN

Hakan AYDIN*

ÖZET

II. Meşrutiyet dönemi Konya gazetelerinden biri olan *Meşrik-i İrfan*, yayın hayatına Islah-ı Medâris-i İslâmiye bünyesinde başlar. II. Meşrutiyet sonrası kendini yenileyen medrese, bir de gazete yayınlama ihtiyacı duymuştur. Medresenin kurucu müderrislerinden Nakşibendiliğin Hâlidîye kolu şeyhi Zeynelabidin Efendi'nin siyasî çizgisi, *Meşrik-i İrfan*'ın yayın politikasını da tayin eder. Gazete, medrese temelinde oluşan İttihat ve Terakki muhalefetinin önce Ahali Fırkası, sonra da Hürriyet ve İtilâf nezdinde sözcülüğünü üstlenmiştir. Bu süreç, Hürriyet ve İtilâf'la birlikte *Meşrik-i İrfan*'ın, 1917'de de Islah-ı Medâris'in sonunu getirir.

Anahtar Kelimeler: *Meşrik-i İrfan*, Islah-ı Medâris, Zeynelabidin Efendi, Ahali Fırkası, Hürriyet ve İtilâf Fırkası.

ABSTRACT

The Meşrik-i İrfan, one of the Konya newspapers taking part in the Second Constitutional Monarchy period, commenced its publication life during the Islah-ı Medâris-i İslâmiye Constitution. After the Second Constitutional Monarchy, the self-rejuvenated madrasa found a necessity to issue a newspaper. The line of policy pertaining to Zeynelabidin Efendi, sheikh of the Nakşibendiye-i Halidîye branch, also designated the publishing policy of *The Meşrik-i İrfan*. The newspaper served as the propaganda agency in the first place for the Ahali Party and then subsequently for the Hürriyet ve İtilâf Party both of which were the pol parties of the Union and Progress opposition that prospered at the bottom of the madrasah. This course led to the end of Hürriyet ve İtilâf and *Meşrik-i İrfan* and following these also to the end of Islah-ı Medâris in 1917.

Keywords: *Meşrik-i İrfan*, Islah-ı Medâris, Zeynelabidin Efendi, Ahali Party, Hürriyet ve İtilâf Party.

Giriş

II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamı, basın açısından çok iyi değerlendirilmiş, birçok gazete yayın hayatına atılmıştır. II. Abdülhamit devrinin suskun çevreleri, kendi düşüncelerinin taşıyıcılığını üstlenecek yayın organlarını birbiri ardına faaliyete geçirirler. Özgürlük ortamından en çok yararlananlar siyasî partiler olmuştur. Yeni sistemin temel noktasını oluşturan seçimler, iktidara gelmek için halk desteğini gerekli kılıyordu. Bu durum, İttihat ve Terakki başta olmak üzere diğer partileri güçlü bir taban oluşturmak için değişik arayışlara itmiştir. Bu arayış, siyasetin dışında kalması gereken temel kurumları dahi parti düşünce ve taraftarlığını toplumun her kesime benimsetme çabasının aracı haline getirir. Anadolu'nun her köşesinde birbiri ardına yayına başlayan parti gazeteleri bu durumun en çarpıcı örneğidir. İttihat ve Terakki etkisinde yayın yapan *Hakem*, *Konya Osmanlı*, önce Ahali Fırkası'nın sonra Hürriyet ve İtilâf'ın sözcülüğünü üstlenen *Meşrik-i İrfan* gibi Meşrutiyet dönemi Konya gazetelerini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu gazetelerin günümüze

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi.

ulaşabilen sayıları, taşradaki siyasî rekabetin incelenebilmesi için de önemli bir kaynak niteliğindedir. Bununla birlikte bu gazeteler, çeviri sorunu vb. nedenlerle özellikle iletişim alanından gelen araştırmacılar tarafından yeterince incelenememiştir. Bu tür incelemelerin yapılması, basın tarihi ile ilgili bilgi eksikliklerinin giderilmesine yardım edeceği gibi akademik bilgi birikimine de önemli katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma, yayın hayatına matbaa sahibi ilk özel gazete sıfatıyla bir medrese bünyesinde başlayan ve içinden çıktığı medreseyle birlikte İttihat ve Terakki muhalefetine örgütleyicisi olan *Meşrûk-ı İrfan*'ı konu edinmektedir. *Meşrûk-ı İrfan*'ın önemi, II. Meşrutiyetle başlayıp Millî Mücadele'nin ilk yıllarına değin süren bir muhalefet hareketinin ilk evrelerini izleme olanağı vermesinden kaynaklanmaktadır. *Meşrûk-ı İrfan* hakkında bilinenlerin artması, giderek şiddetlenen muhalefet hareketi ve onu destekleyen taşra basını ile ilgili yorumlara katkıda bulunacaktır. Çalışmada ilk olarak gazetenin kimlik bilgileri ve teknik yönü üzerinde durulmuştur. Ardından, medrese zemininde oluşan ve Ahali, Hürriyet ve İtilâf Fırkalarıyla siyasî bir boyut kazanan muhalefet hareketinin, gazetenin yayın politikasına etkileri değerlendirilmiştir. Çalışma, gazetenin kapanışını sonuçlayan ve kapanış sonrası muhaliflerin varlık gösterebilme çabalarını etkileyen siyasî gelişmelerin ele alınmasıyla son bulmaktadır. Araştırma kapsamında gazetenin 19 Şubat 1324/1909–12 Ağustos 1326/1910 tarihleri arasındaki sayıları incelenmiştir. Gazete yayınlarını tamamlayıcı nitelikte bir değerlendirme için dönemin Konya gazetelerinin ilgili sayıları da gözden geçirilmiştir. Bunların başında İttihat ve Terakki etkisinde yayın yapan *Hakem* ve *Konya Osmanlı* gelmektedir. Ayrıca gazetenin yayın dönemine ilişkin bilgiler sunan incelemelerden de yararlanılmıştır.

Kimlik Bilgileri ve Teknik Durum

Meşrûk-ı İrfan, 19 Şubat 1324'ten itibaren yayınlanmaya başlanmış bir Konya gazetesidir¹. 19–26 Şubat 1324 tarihli bir ve ikinci sayılarda yer alan kimlik bilgilerine göre İmtiyaz Sahibi: Mazlumzâde Hacı Osman, Sorumlu Müdürü: Mehmet Hilmi, Yazarı: Mehmet Rifat'tır. İdarehanesi, Şerafettin Cami-i Şerifi civarında Meşrûk-ı İrfan Matbaası olan gazetenin, günlük yayınlanması düşünülmüşse de kuruluş aşamasındaki matbaasının eksiklikleri nedeniyle başlangıçta haftada bir gün, 28 Mayıs 1325 (1909) tarihli sayıdan itibaren haftada iki gün çıkar. Vilâyet için seneliği 40, altı aylığı 25; taşra için posta ücretiyle seneliği 50, altı aylığı 30 Kuruş olarak belirlenen abonelik ücreti, 28 Mayıs 1325 tarihli 24. sayıda Konya için seneliği 24, altı aylığı 12, taşra ve merkeze bağlı yerler için seneliği 40, altı aylığı 20 Kuruş olarak değiştirilmiştir. Satış fiyatı 10 Para olarak belirlenmiştir.

İki yaprak ve dört sayfa olarak yayınlanan gazetede haber ve yazılar başlangıçta üç, sonradan dört sütun halinde düzenlenmiştir. Bununla birlikte özel sayı ve ilân çokluğu gibi nedenlerle bu kural da bozulmuş ve sütunlar duruma göre yapılandırılmıştır. Başlık, dönemin tekniği gereği klişedir, siyah ve

¹ Gazetenin 19 Şubat 1324/1909 tarihli ilk sayısı için bkz: Ek-1.

II. Meşrutiyet Döneminde Konya’da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-ı İrfan

kalın puntuyla sayfanın üst kısmında, çift çizgi arasında yer almaktadır. Başlığın hemen altında, yine 26 Şubat 1324 tarihli ikinci sayıdan itibaren, başlığa göre daha küçük puntuyla “Konya” ibaresi bulunurken, her iki yanında künye bilgilerine yer verilmiştir. Tarih bilgileri, ilk sayılarda Rumî takvime göre sayfanın üst kısmında, 24. sayıdan sonra ise Hicrî, Rumî ve Miladî olarak birinci sütunun baş tarafında verilmeye başlanmıştır.

Haber ve yazılar türlerine göre sınıflandırılarak uygun başlıklar altında verilmektedir. Bunları; Vilâyet Havadisî, Hülâsa-i Havadis, Dâhilî Havadis, Havadis-i Hariciye, İcmal-i Siyasî, Müktesebat ve İlân olarak sıralamak mümkündür. Belirgin bir sayfa düzeni standardı olamamakla birlikte ilk sütun genelde başmakaleler için ayrılmıştır. Baş makalelerde her zaman imza bulunmaz. Yerel gündemin ardından ülke geneline ve dış politikaya ilişkin gelişmeler ele alınmaktadır. Dördüncü sayfa ise resmî ve özel ilânlar için ayrılmıştır.

Gazetenin gelir kaynakları arasında satış ve abone gelirlerinin dışında resmî ve özel ilânların önemli payı vardır. İlçelerde abone sayısını arttırmak isteyen gazete abonelerine, posta ücretini gönderdikleri takdirde merkezdeki işlerinin takibinde yardımcı olunacağını duyurmaktadır (18 Haziran 1325). Abonelik ücretlerinin aksatıldığı durumlarda okuyucular uyarılır. Gazetenin düzenli olarak yayınlanabilmesi ve okuyuculara ulaştırılabilmesi için ücretlerin ödenmesi gerekmektedir (13 Temmuz 1325). İlânların satır ücreti başlangıçta bir kuruş, 15 Haziran 1325 tarihli 29. sayıdan itibaren 2 Kuruş olarak belirlenmiştir.

Gazete, kendi matbaası olan Meşrik-ı İrfan Matbaası’nda basılmaktadır. İlk sayının birinci sütununda yer alan ilândan matbaanın, Hicrî 1327 yılının Muharrem ayında, Şerafettin Camii civarında, Eski Mahkeme olarak bilinen hanede faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Ulema ve tüccarlardan oluşan 34 kişi tarafından 60 hisseli bir şirket olarak kurulan matbaa, gazete basımı dışında ticari işlere de yönelmiştir: “Erbabı elinden çıkan ve çıkarılacak âsâr-ı nefseyi ve devâir-i hükümetten adliye, mülkiye, askeriye ve belediyeye ait her türlü defter ve evrâk-ı sâireyi ve tüccarâna senet ve mukavele-nâmeyi ve ilânât ve kartviziti ehven ücretle tab’ edeceğimizi ve haciz ilânâtının beher satırını kırk paraya derç edeceğimizi ilân ederiz” (19 Şubat 1324). Bu ilân birkaç sayı boyunca yayınlanmıştır. 20 Temmuz 1325 tarihli sayıda da matbaanın; farklı dillerde her tür etiket, kartvizit, zarf, sirküler, fatura ve mektup başlıkları, evrak ve ticarî defterleri basabileceği, taşradan alınan siparişlerin süratle gönderileceği duyurulmaktadır. Matbaa, mürettip yetiştirmek amacıyla ücretsiz kurslar da açar (16 Teşrin-i Sani 1325).

Gazetenin haber kaynaklarını; muhabirleri, idarehanesine gelen mektup ve telgraflar, haber ve yazı aktardığı diğer gazeteler oluşmaktadır. Konya merkez dışında Antalya ve Isparta gibi merkezlerde muhabir bulundurulmaktadır. İlçelerde yaşanan muhabir sıkıntısı nedeniyle yayınlanan bir ilânda muhabirlerde aranılan özellikler de belirtilmiştir: “Gazetemiz hakka makrûn olmak ve tahkikat-ı amîka ile yazmak şartıyla mülhakat-ı vilâyette birer fahrî muhabire lüzum hissedildiğinden arzu edenlerin idârehânemize tahrîren müracaat etmeleri rica olunur” (16 Teşrin-i Sani 1325).

İstanbul ve taşra basınından yapılan alıntılarda dikkati çeken bir nokta, gazetenin siyasî çizgisiyle paralel bir şekilde sonradan kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı destekleyen basına verilen önemdir. *İkdam*, *Yeni ikdam*, *Sabah*, *Yeni Gazete*, fırkanın kuruluşundan önce Trabzon'da yayınlanmaya başlanan *Tarık* (Birinci, 1990: 72–74) bunlardan bazılarıdır. *Beyân-ül-Hak* ve *Teârîf-i Müslimîn* dergileri de bunlar arasında sayılabilir: “İstanbul'da münteşir *Beyân-ül-Hak* ve *Teârîf-i Müslimîn* nâm ceride-i mu'teberelerini bütün akvâm-ı İslâmiyeye tavsiye ederiz. Çünkü bu ceride-i muhteremler ulemâ-yı İslâmiye tarafından birer maksad-ı a'lâya istinaden ilmî, dinî, tarihî, siyasî olarak intişâr ettiriliyor. Onun için hiçbir fert tasavvur olunamaz ki bu ceride-i mu'teberelerden istifade etmesin” (26 Nisan 1326). İzmir'de yayınlanan *Köylü*, yine Trabzon'da yayınlanan *İkbâl* sıklıkla haber aktarılan taşra gazeteleridir. *Tasvî-i Efkâr*, *Yeni Tasvî-i Efkâr*, *Tanin*, *Sada-yı Millet* ve *Serbestî*, *Meşrûk-ı İrfan*'ın haber kaynaklarını oluşturan İstanbul gazetelerinden bazılarıdır.

Çıkış Amacı ve Yayın Politikası

İlk sayısı 19 Şubat 1324 yayınlanan *Meşrûk-ı İrfan*, İslah-ı Medâris-i İslâmiye bünyesinde yayına başlar. Gazete adı olarak *Meşrûk-ı İrfan*'ın² seçilmesi İslah-ı Medâris'in düşünce iklimiyle ilintilidir. İslah-ı Medâris-i İslâmiye, Bekir Sami Paşa Medresesi'nin II. Meşrutiyet sonrası yeni yüzüdür. Bekir Sami Paşa Medresesi'nin eski odaları yıktırılmış, yerine Kütüphanesi, Konferans Salonları, Kimyahânesi, Fizik Laboratuvarıyla birlikte iki katlı yeni bir medrese kurulmuştur³ (Arabacı, 1998: 481). Yenileşmenin nedeni eğitimin; dağılma sürecine giren devletin varlığını devam ettirebilmesinin zorunlu koşulu olarak görülmesidir. Bu durum “bozulan ve çöken; memleketi de çöktüren medreselerin” ıslahını⁴, “Türk ve Müslüman kalarak din ve dünya ilimlerini, Batı

² Meşrûk sözlükte doğu, İrfan ise bilme, anlama, yükselme, kültür gibi anlamlara gelmektedir (Develioğlu, 2002: 585;445).

³ İslah-ı Medâris-i İslâmiye hakkında geniş bilgi için bkz: Caner Arabacı, 1998, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900–1924*, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya.

⁴ Medreselerin ıslahı, *Meşrûk-ı İrfan*'da ısrarla üzerinde durulan bir konudur. İslah-ı Medâris'in asrın ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi amacıyla kurulan hayır cemiyeti, gazete tarafından “Bir Emr-i Hayra Teşebbüs” başlığıyla duyurulur: “Medâris-i İslâmiyenin ıslah ve terakkisi niyet-i hâlisesiyle Konya İslah-ı Medâris-i İslâmiye Cemiyet-i Hayriyesi namıyla memleketimizde bir cemiyet tesis edilmiş, matbaamız da bu emr-i hayra delâleti maa-l-iftihar kabul etmiştir. Gelecek nüshamızda nizamnâmesi (iştirak eden zevât-ı kirâmın esâmisi), iânenin miktarıyla beraber ilân olunacaktır” (17 Eylül 1325). İslah-ı Medâris müderrislerinden Şeyhzâde Ziya Efendi (Arabacı, 1998:527), bir sonraki sayıda yayınladığı başmakaleyle medreselerin tarihteki rolüne atıfta bulunarak Konyalıları, “Medâris-i İslâmiye”nin asrın ihtiyaçlarına uygun şekilde ıslah ve ikmâl için yardıma teşvik etmektedir: “Ümit ederiz ki ahalimiz öteden beri meşhud olan hissîyat-ı vatan-perveraneleri iktizası bu emr-i hayra şitâb edecek ve muvaffakiyât-ı fevkalâdeye nail olacaklardır (21 Eylül 1325). Konya İslah-ı Medâris-i İslâmiye Cemiyet-i Hayriyesi'nin kuruluşu, *İkdam*'ın 5410 numaralı sayısında “Konya'da Bir Nefha-i Teyakkuz” başlıklı başmakaleye de konu edilmiştir (*Meşrûk-ı İrfan*, 7 Teşrin-i Evvel 1325). Aynı sayıda Nurettin Rüştü imzasıyla yayınlanan “Bir Nefha-i Teyakkuz – İlk Hatve-i Tefeyyüz–” başlıklı makaleye göre: “Nice himmet ve fedakârlıklarla meydana getirilen medreseler, yalnız yarım yamalak sarf-nahiv tahsiline mahsus değil belki fûnûn-i mütenevvia ve elsine-i sâire tahsili için inşa edilmiştir... Medreseler ıslah edilmelidir ki memleketimizde ulûm ve maarif lâyık-ı vechiyle ta'mim edilebilsin. İslah-ı Medâris'e müttefikan çalışmalıyız ki dinimizi,

II. Meşrutiyet Döneminde Konya’da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrık-ı İrfan

teknîğini öğretecek” bir eğitim kurumu ile yola devam etmeyi gerekli kılmaktadır (Arabacı, 1998: 494–495).

Yenilikler bununla sınırlı değildir. II. Meşrutiyet sonrasında kısa süreli özgür ortamından yararlanmak isteyen İslah-ı Medâris, diğer medreselerden farklı olarak basın-yayın faaliyetlerine de yönelir. Her siyasî düşüncenin kendi organını çıkardığı bir dönemde İslâmî esaslar çevresinde yayın hedeflenmektedir. 1909 başında kurulan *Meşrık-ı İrfan* matbaa ve gazetesi, yenilenen medresenin düşünce ortamının taşıyıcısı olacaktır. Yazı kadrosunun ağırlığını da bu nedenle İslah-ı Medâris’in müderris ve talebeleri oluşturmaktadır. Bu durum yayın politikasının ve giderek sertleşen muhalefetinin karakterini tayin eder. “Terakkiye Mânî’ Nedir?” başlıklı ilk makale dikkatleri öncelikle eğitim sorununa çekmekte, “maarifin yokluğu” gelişememe nedenlerinin başında sayılmaktadır. Mekteplerin ıslahıyla yeni nesil yetiştirme çabalarının sonuç vermesi için zamana ihtiyaç vardır. “O zaman gelinceye kadar atalet ve sefalette kalmaya” rıza gösterilemez. Eğitimi yalnızca okuyup yazmaktan ibaret görmeyen gazete, toplumsal yapıdaki yozlaşmanın, İslâmî esaslar çerçevesinde bir halk eğitimi ile giderilebileceğini savunmaktadır. Gazeteye göre böyle bir amacın gerçekleşmesine hizmet etmek basının meşru vazifelerindedir. Zaten *Meşrık-ı İrfan*’da bu gerekçeyle yayına başlamıştır (19 Şubat 1324).

Gazete, başlangıçta meşrutiyet fikirlerinin bu sorunlara çözüm üreteceği beklentisindedir. Bu yüzden mekteplerin ıslahı ile birlikte, kanaat önderleri aracılığıyla “meşrutiyet idare temelli olan uhuvvet, müsâvât, adalet noktalarını ve teferruatı olan usûl-i muâşeret, tarîk-i münâzara ve selâmet-i âmmeyi” yavaş yavaş halkın zihnine yerleştirmenin çareleri aranmalıdır⁵ (19 Şubat 1324). Aradan geçen süre zarfında meşrutiyetin beklentilere, özellikle de Anadolu halkının taleplerine cevap veremediği, vaatlerin sözde kaldığı yönündeki eleştiriler gazete tarafından da desteklenmeye başlanmıştır. Hüseyin Cahit

milliyetimizi, vatanımızı muhafaza edebilelim. Bu mesele-i mühimme her Osmanlıya her Müslümana lazım olduğu kadar da ulemâ üzerine farz olduğunu bilmeliyiz” (7 Teşrin-i Evvel 1325). Gazete, medreseler hakkında yürütülen tartışmalarla da yakından ilgilenir. Başyazar Beyşehirli Ahmet Kemal’in “Mektepliler-Medreseliler” başlıklı makalesinde dile getirilen görüşe göre mektep-medrese ayırımı bilinçli yapılmakta İslâmiyet’in doğuşundan beri aynı anlama gelen bu iki kavram son dönemde birbirinden farklılaşmış gibi gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu durum İslâmiyet’in, “ilme, fenne, terakkiyât ve keşfiyât-ı hâzıraya” engel olduğu yorumundan kaynaklanmaktadır (21 Kanun-ı Evvel 1325). Makalede dile getirilen görüşler polemige neden olur. 3 Haziran 1326 tarihli sayıdan itibaren de Medâris-i İlmiye Nizamnamesi yayınlanmaya başlanmıştır.

⁵ Gazetenin yayın hayatının ilk dönemlerinde görülen “Milliyet ve Meşrutiyet” (2 Temmuz 1325), “Din-perver Olmayan Elbette Hürriyet ve Vatan-perver Olamaz veya Hürriyet-perverliğin Maneviyâta Tatbiki” (27 Temmuz 1325), “Müsâvât Ne Demek?” (10 Ağustos 1325) başlıklı yazılarda ortak nokta İslâmî bir meşrutiyet düşüncesinin izlerini taşımalarıdır. “Bekamız din ile kaimdir” düşüncesi (27 Temmuz 1325) hürriyet ve vatan sevgisi gibi kavramları, dinî bir söylemin aracı haline getirmektedir. Aynı yaklaşım gazetenin tiyatro vb. tartışmalı konulara yaklaşımını da biçimlendirir. “Memleketin Hayat-ı İktisadî ve Ahlâk-ı Millîsine Su-i Tesir Tiyatro Münasebetiyle” başlıklı başyazı daha başlığında konuya bakışını özet bir biçimde dile getirmektedir (13 Mayıs 1326). “Tiyatro ve Tiyatroculuk” başlıklı başka bir yazı ise tiyatroyu “mekteb-i edep” olarak tanımlayanlara “edep edepsizden öğrenilir” sözüyle yanıt vermektedir (24 Haziran 1326).

Yalçın'ın, *Tanin*'in 275. sayısında yayınlanan "Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı?" başlıklı makalesindeki "Köylü meşrutiyetle muhitinde bir şey değiştiğini hissetmemiştir" değerlendirmesi, aynen paylaşılmaktadır: "Biz meşrutiyetten bir şey anlamadık. On bir ay evvele ircâ-i nazarla bugüne kadar geçirdiğimiz hayat tetkik edilirse hakikaten maddî bir eser-i teceddüt gösteremediğimizi, her vaadin ve her teşebbüsün kavle kalıp fiile çıkmadığını görürüz" (11 Haziran 1325). Gazete, bu süreçte başlangıçta yer alan "Menâfi-i mülk ve millete hâdim; ilmî, edebî, ictimâî, siyasî Osmanlı gazetesi. Haftada bir defa neşrolunur: *Meşrûk-ı İrfan* gazetesidir" tanımını (19 Şubat 1324), "Her şeyden bahs 'bî-taraf Osmanlı gazetesidir" (15 Haziran 1325) şeklinde değiştirse de taraflı davranmaktan kaçınmamıştır.

Gazetenin eleştirel tutumu, tek parti iktidarına giden süreçte bir takım sıkıntıları da beraberinde getirir. Valinin "her türlü muamelât ve vukuatta hükümetin nazar-ı dikkatini celp eylemeleri" konusundaki uyarısının ardından (29 Haziran 1325) 28 Mayıs 1325 tarihli sayı itibariyle gazeteye başyazar olan Yusuf Mazhar⁶ *Meşrûk-ı İrfan*'dan ayrılır. Gazete bu durumun nedenini, "muhâlif-i meslek ve mugayir-i hakikat" bazı tavır ve davranışlar olarak açıklamaktadır (29 Haziran 1325). Yusuf Mazhar, İttihat ve Terakkî'nin yayın organı *Hakem*⁷ verdiği bir ilânla *Meşrûk-ı İrfan*'dan, vatanın "nifaktan ziyade ittihat ve ittifaka müftekır ve muhtaç bulunduğunu nazar-ı dikkate alarak" ayrıldığını belirtir (*Hakem*, 27 Haziran 1325).

Muhalefeti engelleme çabalarında ilân da etkili bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Resmî ilânların bu amaçla kullanımına duyulan tepki "Celb-i Dikkat" başlığıyla birkaç sayı boyunca kamuoyunun dikkatine sunulmuştur: "İcra memurlarına tevdi edilen ve gazetelerle ilânı kanûnî olan mehâkim ve icra ilânlarının âli fiyatlarla gazetelere verildiği kabil-i inkâr değildir. Vilâyetin ekserinde sâye-i hürriyet ve meşrutiyette milletin menâfi'ine hadim birçok gazeteler sâha-i intişâra çıkmış ve menâfi-i umûmiyeyi her cihetten düşünmeyi birer meslek ittihaz eylemiş oldukları bedîdârdır. Binaenaleyh artık bu gibi ilânâtın fahiş fiyatlarla bir gazeteye inhisârı muvafık değildir" (10-16-23-27 Temmuz 1325). *Konya*⁸ gazetesi dışında matbaa sahibi ilk özel gazete olan *Meşrûk-ı İrfan*, bu avantajdan yararlanmak istemekte, ayakta durabilmek ve 15-20 civarında çalışanın geçimini sağlamak için çok sayıda resmî ve özel ilân almayı amaçlamaktadır. Vilâyet Matbaası'na oranla daha kaliteli ve ucuz baskı yapmasına rağmen bazı resmî daireler "sırf bir taassup eseri olarak ilânâtı ağır

⁶ *Meşrûk-ı İrfan*'ın ardından *Hakem*'in başyazarı olan Yusuf Mazhar, 1910 yılından itibaren Konya Valisi Arif Bey'in desteğiyle kendi müstakil gazetesi olan *Babalık*'i çıkarmıştır (Önder, 1949: 15-16; Evren, 1944: 37; *Konya 1973 İl Yıllığı*, 1973: 311-312).

⁷ 10 Kanun-ı Sâni 1324'ten itibaren yayınlanmaya başlanmış bir Konya gazetesidir. İlk sayıda yer alan kimlik bilgilerine göre İmtiyaz Sahibi ve Müdürü Mehmet Tefvik'tir (*Hakem*, 10 Kanun-ı Sani 1324). Vilâyet Matbaası'nda basılan gazete (31 Kanun-ı Sani 1324), İttihat ve Terakkî'nin yayın organıdır.

⁸ *Konya* gazetesi, 16 Kasım 1870 tarihinden itibaren vilâyet adına haftalık olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Vilâyet Matbaası'nda basılan gazete yayını 1932 yılına kadar sürdürür (Önder, 1999: 22).

II. Meşrutiyet Döneminde Konya’da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrık-ı İrfan

fiyatlarla yine Matbaa-i Vilâyet’e vermekte” ısrarlı davranmaktadır: “Biz ilânât ve evrakın mutlaka bizim matbaamızda tab’ edilmesini arzu etmiyoruz. Fakat bir kere bize de müracaatla fiyat öğrenilmesini, neresi ucuzsa ve nefis tab’ ediyorsa oraya yaptırılmasını rica ediyoruz. Ve devâir-i resmiyenin bu muamelesi muvafık-ı insaf ve adalet olacağını söylüyoruz. Bilhassa ilânât hususunda yevmî bir gazete ile haftalık bir gazete arasındaki fark şâyân-ı dikkattir” (16 Temmuz 1325). Vefik Paşa’nın yerine tayin edilen Arif Paşa’nın (4 Mart 1326) valiliği döneminde ilân sıkıntısının aşıldığı ve çokça ilân alındığı görülmektedir. İlân sıkıntısının ardından gazetenin imtiyaz sahibi Mazlumzâde Hacı Osman ve Sorumlu Müdürü Mehmet Hilmi hakkında da yeni Matbuat Kanunu’nun hükümleri gereğince soruşturma açılmıştır (BOA, 20/Ş /1327 (Hicri), Dosya No:4/-1, Gömlek No:5, Fon Kodu: DH.MUİ).

Meşrık-ı İrfan’ın, özellikle meşrutiyet yönetimi ile bağdaştığını düşünmediği konularda muhalif tutumu sürdürmesi, cepheleşmeye giden sürecin önünü açar. İlk sayılardan itibaren *Hakem*’le yaşanan kalem kavgaları zaten gerekli zemini hazırlamıştır. Gazetenin, *Hakem*’i yayınlayan Mehmet Tevfik Efendi’nin Sanayi Mektebi Müdürlüğü dönemine ait malî soruşturma ile ilgili *Konya Vilâyet* gazetesinin resmî beyânatına (9 Teşrin-i Sani 1325) kuşkulu yaklaşımı, sürecin ilk adımı olarak değerlendirilebilir (16 Teşrin-i Sani 1325). Mehmet Tevfik Efendi’nin aynı zamanda Konya İttihat ve Terakki Kulübü’nün Reisi olmasının bunda önemli payı vardır (23 Teşrin-i Sani 1325). Gazeteye gönderilen savunmaya (23 Teşrin-i Sani 1325) Mehmet Tevfik Efendi ile birlikte *Konya Vilâyet* Gazetesi Başyazarı Hüsnü Kâzım’ın da imza koyması (23 Teşrin-i Sani 1325) vilâyetin resmî yayın organının tutumunu açıklamak bakımından önemlidir. Bu sırada “vilâyetin zirâî gazetesi” olarak yayına başlayan *Çiftçi*’nin⁹ (26 Teşrin-i Sani 1325; 3 Kanun-ı Evvel 1325) sorumlu müdürünün belirtilmemesi de gazetenin dikkatini çekmiştir. Vilâyet gazetelerine bile böyle bir ayrıcalık tanınmadığını belirten *Meşrık-ı İrfan*, Matbuat Kanunu’nun açık hükmüne rağmen *Çiftçi*’ye göz yumulmasına tepki gösterir: “Vilâyetin ‘Konya’ isminde zaten bir gazetesi var idi. ‘Çiftçi’ye bu sıfatın verdirilmesi neden icap etti? Matbuat Kanunu’nun birinci maddesi ‘her gazete ve risâle-i yevmiye ve mevkutenin bir müdür-i mes’ûlü olmak icap eder’ tarzında ve sarâhaten her türlü gazetelere şâmil olup, kavâid-i mevzuamıza ilk evvel Vali Beyefendi gibi büyük memurlarımız tarafından itba’ zarurî iken, Vali Beyefendi nasıl oluyor da böyle apaçık bir maddeyi te’vile ve mühimsememeye kalkışıyor?” (3 Kanun-ı Evvel 1325).

Yerel yöneticileri, suiistimal ve adaletsizlikle suçlayan haberler kuşkusuz bu iki örnekle sınırlı değildir. Gazete, idarehanesine gelen çok sayıda mektup ve yazıdan anlaşıldığı üzere, yönetimden şikâyet edenlerin, seslerini duyurabildikleri bir platform haline gelmiştir. Bununla birlikte Donanma Yardımı ve Girit sorunu gibi konularda merkezî yönetimin duyarlılığı paylaşılmaktadır. Donanma Yardımı programına Konya’nın beklenen düzeyde katkı sağlayamamış olması,

⁹ Mehmet Önder, *Çiftçi*’nin Konya Numune Çiftliği yöneticileri tarafından çıkarıldığını ve Vilâyet Matbaası’nda basıldığını bildirmektedir (1949: 14; 1999: 22).

Meşrûk-ı İrfan'ı da harekete geçirir. Bu konuda halkı teşvik eden yazıların yanında yardımda bulunanların isimleri ve yardım miktarlarını da yayınlamaktadır. Başyazar Ahmet Kemâl, “Vilâyetimiz Donanma İânesinde Niçin Geri Kalıyor?” başlıklı yazısında donanma yardımıyla ilgili olarak “güzel bir örnek olmak için” gazete adına “fevkalâde bir nüsha” çıkarılacağını duyurur (1 Şubat 1325).

Girit sorununa yaklaşım, gazetenin bu konudaki yayın politikasına ikinci örneği oluşturur. Bu konuda dikkati çeken bir nokta Girit sorunu bağlamında düzenlenen mitinglerin kamuoyu oluşturmada sağladığı başarıdır. *Meşrûk-ı İrfan*'ın konuyla ilgili bir haberinde, Hürriyet Meydanı'nda düzenlenen bir mitinge 50 bin kişinin katıldığı belirtilmektedir (20 Mayıs 1326). Girit mitinglerinin kamuoyu oluşturmadaki başarısında, miting komitesinin yoğun çabası kadar basının desteği de önemli rol oynamıştır. *Meşrûk-ı İrfan*, bu konuda İttihat ve Terakki basınından farklı bir yayın politikası izlemez. Girit sorununu ele alan haber, yazı ve şürler; mitinglere ilişkin gözlem ve değerlendirmeler sıklıkla yapılan propagandanın içeriğini oluşturmaktadır (1 Şubat 1325; 20 Mayıs 1326).

1. Ahali Fırkası ve *Meşrûk-ı İrfan*

İslah-ı Medâris'in kurucu müderrislerinden Zeynelabidin Efendi'nin siyasî çizgisi *Meşrûk-ı İrfan*'ın yayın politikasını da etkilemiştir. Zeynelabidin Efendi yalnızca bir müderris değil aynı zamanda Konya'da Nakşibendiye-i Halidiye Zâviyesi'nin şeyhidir (Küçükdağ, 1999: 146; Arabacı, 1998: 516). II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'den Konya Mebusu seçilmiştir. İyice gün yüzüne çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle ilk fırsatta bu partiden istifa eder (*Meşrûk-ı İrfan*, 15 Şubat 1325). Gümülcine Mebusu İsmail Bey'in önderliğinde İttihat ve Terakki'den ayrılan diğer mebuslarla birlikte Ahali Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır (Birinci, 1990: 40; Tunaya, 1998: 266). İttihatçılar bu durumdan rahatsızdır. Konya içinde geniş nüfuzu bulunan Zeynelabidin Efendi'nin istifası, onları sarsmıştır. *Meşrûk-ı İrfan*, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na katılıncaya kadar bu fırkanın Konya'daki sözcüsü konumundandır. Bu bağlamda ilk tepki, yaşanan istifaları protesto telgrafı¹⁰ çeken Konya İttihat ve Terakki Kulüplerine yöneliktir: “Bu telgraf-nâmede mebus efendilerin İttihat ve Terakki Fırkası'ndan iftirâkına mücerret âmâl ve efkâr-ı hususiyelerini tervîh

¹⁰ “Şu sıralarda milletin dest-vifak olarak sükûn-ı tam ile çalışması ve gavâil-i dâhiliye ihdâsından ictinâb eylemesi lüzumu, her ferd-i hamiyet-mend nazarında malum bir kazıye iken mebuslarımızdan Gümülcine İsmail, Erzurumlu Şevket, Bâyezidli Süleyman Sudi, Burdurlu Ömer Lütfî, Antalya Hamdi, Balıkesirli Vasfî Efendilerle bazılarının mücerret âmâl ve efkâr-ı hususiyelerini tervîc ettirememekten mütehasıl iğbirâr neticesi olarak yeni bir fırka vücuda getirmeye ve şu suretle millet ve vükelâ-yı millet arasında tefrika ihdâsına teşebbüsle fırka-i siyâsiyemize karşı verdikleri yemine hulf eylemeleri, vatanını seven her Osmanlıyı dil-hûn edecek vekâyi-i müessifedendir. Fil-hakika Meclis-i Mebusan'ımızda mebuslarımızın mesalîğine göre sırf menâfi-i vataniye noktasından fırkalar tesisini cümlemiz arzu ederiz. Fakat henüz ikinci devre-i hayatında bulunan meşrutiyetimizin ve ahval-i hâzırımızın buna müsait olmadığını acaba mebuslarımız takdir edemiyor mu? Yoksa ihtirâsât-ı nefsânîyeleri bu ciheti teemmüle meydan bırakmıyor mu? El-hâsıl vekillerimizin her noktadan vatan için tehlikeli addettiğimiz şu hareketlerini kuvvetimizle protesto etmeyi vazife-i hamiyet biliriz” (*Meşrûk-ı İrfan*, 22 Şubat 1325).

II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrık-ı İrfan

ettirememekten münhasıl iğbirârın sebebiyet verdiği dermiyân olunuyor.. Mademki muhterem mebuslarımıza hiçbir vakit efkâr-ı umûmiyeye tercüman olmak meziyetini hâiz olmayan ve İttihat ve Terakki Kulüplerinden çekilen bazı telgraflarla ta'rizâtta bulunuluyor, bu vesile ile geçen nüshamızda yazdığımız vecihle şu cümleleri yine inzâr-ı kariûne vaz' ederiz. Milletın bâziçe-i âmâl ve ihtiras olması zamanı geçeli hayli bir vakit olduğundan lüzumsuz telaş ve endişeye mahal yoktur. Hak hiçbir vakit nihan olmaz. Vatan ve milletin saadet ve selametini hangi fırka daha iyi düşünür ve o yolda beyân-ı rey ederse onlara ilelebet medyûn-i şükranız" (*Meşrık-ı İrfan*, 22 Şubat 1325).

Bu süreç, Zeynelabidin Efendi ile birlikte *Meşrık-ı İrfan*'i da İttihatçıların hedefi haline getirir. Her konudaki görüş ayrılıklarının gazete sütunlarında kendine geniş yer bulması, siyâsî çekişmelerin bir bakıma tahrikçisi olmuştur. "Cemiyet-i mukaddeseye karşı her an gösterdiği hürmet ve merbûtiyetle meşrutiyet-perverliğini ispat eden Vilâyet Müfti-i Muhteremi" tarafından verilen iki fetvanın, *Meşrık-ı İrfan* tarafından şer'î hükümlere aykırı bulunması (*Hakem*, 28 Mart 1326), gazetenin boykot edilmesi ile sonuçlanır. Konya merkez şubesi başta olmak üzere bağlı şubeler, İttihat ve Terakki Kulüpleri ve aralarında bazı belediye başkanlarının da bulunduğu cemiyet taraftarları tarafından çekilen telgraflar, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır¹¹. Baskılar, Mehmet Burhaneddin'in¹² kısa süreli başyazarlığının ardından (34 ve 54. sayılar) 26 Teşrin-i Evvel 1325 numaralı sayıdan itibaren başyazarlık görevini üstlenen İzmir'de yayınlanan *İttihat* gazetesini yazarlarından (22 Teşrin-i Evvel 1325) Beyşehirli Ahmet Kemâl'in başyazarlıktan çekilmesiyle sonuçlanır.¹³ Ancak *Meşrık-ı İrfan*'ın, yayın politikasında bir değişiklik olmaz. Gazetenin boykot edilerek îade olduğu yönündeki haberlere, "Gazetemize Taarruz" başlıklı yazıyla şu cevap verilmektedir: "*Meşrık* bir meşrutiyet-i idâre gazetesi olmak üzere tesis olunmuş, bidâyet-i tesisinden bu ana kadar daima bu mesleği takip edegelmekle intişâr etmiş bir gazetedir. Zaten bir gazete meşrutiyet gazetesi olabilmek şerefini ihrâz etmek için dâimâ hakikatten bahsedip vatan ve milletin

¹¹ Bu konuda Niğde Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından çekilen bir telgraf şöyledir: "Konya'da intişâr etmekte olan *Meşrık-ı İrfan* paçavrasının nifak-cüyâne ve bed-hâhânesi, tahammülün fevkinde çıkmış iken ahiren cemiyet-i mukaddeseye karşı her an gösterdiği hürmet ve merbûtiyetle meşrutiyet-perverliğini ispat eden Vilâyet Müfti-i Muhteremi aleyhine dahî idâre-i kelâma cür'eti umûmun büsbütün düşnâm ve nefretini mücib olduğundan mezkûr paçavranın fi-mâba'd kulübümüze giremeyeceğinin ve aboneleri tarafından red ve tezyif kılınacağıın ceride-i feridenize derci mütemennâdır" (*Hakem*, 28 Mart 1326). Aynı tarihli sayı hemen hemen tümüyle *Meşrık-ı İrfan*'ı boykot eden mektup ve telgraflara ayrılmıştır. Iğın'dan Hüseyin Ağazade Memiş imzasıyla gönderilen telgraf ise şöyledir: "*Meşrık-ı İrfan* paçavrası, müstakim meşrutiyeti muhafaza eden zevât aleyhinde idâre-i makâl eylediğinden dolayı kazamız sâde-dilânenin gazabını bâdî olduğundan fi-mâba'd kazamıza gönderilmemesini ahali namına ceride-i feridenizle ilân edilmesini arz eylerim."

¹² Mehmet Burhaneddin meşrutiyeti müteakip Konya'da yayınlanmaya başlayan *Anadolu* gazetesinin imtiyaz sahibidir (*Anadolu*, 30 Ağustos 1324).

¹³ *Hakem*, Beyşehirli Ahmet Kemâl'in başyazarlıktan çekilmesini şu sözlerle duyurur: "*Meşrık-ı İrfan* Sermuharriri Beyşehirli Ahmet Kemâl Efendi'nin mezkûr gazeteden çekildiğini mevsûken haber aldık. Pak bir nâsiye, saf bir kalp taşıyan bir muharririn yapacağı işte budur" (*Hakem*, 28 Mart 1326)

mûcib-i mazarratı olacak ahvâli müdafaa uğrunda sesinin çıktığı kadar bağırması lâzım, yoksa zülfiyâra dokunmak korkusundan dolayı bir çok ahvâl-i sakîmeye ve bir takım muamelat-ı nâ-lâyıkaya dil uzatmaması lâzım değildir. İşte *Meşrik* böyle bir mesleği takip ediyor ve etmekte musırr olduğundan bazı yerlerin boykotuna mazhar oluyor. Fakat herkes emin olmalıdır ki bu gibi muamelelerden *Meşrik* şimdiye kadar muhafaza ettiği mesleğini boşlayacak ve meşrutiyet-i idâreye lâyıf olmayan husûsâtı tenkid etmekten geri durmayacaktır. Gazetemiz boykot ediliyor. Tabiidir ki bir yolsuzluk telâkkisi bu muameleyi icâb ettiriyor. Eğer *Meşrik*'in neşriyatında bir yolsuzluk var ise Matbuat Nizamnamesi meydandadır. Şahsiyât ile uğraşıyorsa mahkeme kapıları küşâdedir. Başkaca bir yolsuzluğu zan olunuyorsa hâme-i tenkid şikest olmamıştır. Biz böyle âlem-i insâniyete yakışmayan bu muamelenin sebep ve mûcibini bilemiyoruz yoksa keyfî bir muamele ise bizim de bir diyeceğimiz kalmaz.. Mamafih matbaamıza beş on günden beri evrak vürûd etmiyor. Belki bu da bir hikmet tahtındadır. Acaba gazetemizi iade edenler daima hakikati meskût bırakmakla yeni bir meslek takip etmemizi mi istiyorlar?" (25 Mart 1326). Gazete aynı tarihli sayıdan itibaren Ahali Fırkası'nın programını da yayınlamaya başlamıştır.

Aradan fazla bir süre geçmeden *Sada-yı Millel*'in başyazarı Ahmet Samim'in öldürülmesi, *Meşrik-i İrfan*'da geniş yankı bulur. Bu tarihten önce de olsa Beyşehirli Ahmet Kemâl'in başyazarlıktan çekilmesinin altında bu durumun yattığını söylemek mümkündür. Zira Ahmet Samim'den önce *Serbestî* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi de öldürülmüştür (Kabacalı, 1999: 70-73; Akşin, 1999: 15-16). Duyulan tepki, cinayetin muhalif taşra gazeteleri üzerindeki etkisine örnek olması bakımından önemlidir. Gazete cılız sesle de olsa olayı, "matbuata büyük bir darbe" olarak nitelendirmekte Ahmet Samim'i de "matbuat kurbanı" olarak görmektedir.

Yaşananlar, *Meşrik-i İrfan*'ın İslah-ı Medâris'ten çok, Ahali Fırkası ile birlikte değerlendirilmesine neden olmuştur. Ahali Fırkası mebuslarının fırka aleyhindeki haber ve yazılara verdikleri cevapları aynen yayınladı. *Hakem*'in 24 Temmuz 1326 tarihli 102 ve 5 Ağustos 1326 tarihli 103 numaralı sayılarında yayınlanan "Ahali Fırkası" başlıklı makalelerde, Ahali Fırkası, programı ve kurucuları aleyhine ifadeler vardır. Zeynelabidin Efendi, *Meşrik-i İrfan* aracılığıyla bu iddialara cevap verir¹⁴. Gazetenin 9 Ağustos 1326 tarihli 143. sayısında yayınlanan cevabî metinde üzerinde ısrarla durulan iki önemli konu vardır. Bunlardan birincisi İttihat ve Terakki'den ayrılan mebuslara yönelik baskı ve tehdidin, muhalif basına (*Meşrik-i İrfan*) uygulanan boykotun, meşrutiyet idaresiyle ne ölçüde bağdaştığıdır. Zeynelabidin Efendi, yaşananları her şeyden önce meşrutiyete indirilmiş bir darbe olarak görmektedir. İkincisi ise konularını gereği tarafsız olması gereken memurların özellikle de yargı mensuplarının İttihat ve Terakki Kulüplerinin çatısı altında siyasî çekişmelerin tarafı haline gelmelerinin sakıncasıdır. Protesto telgrafı çekildiği zaman Konya Birinci Kulüp Riyasetinde Konya İstinaf Ceza Reisi Tahir Bey, İkinci Kulüp riyasetinde ise İstinaf Müdde-i Umûmîsi Şakir Bey bulunmaktadır. Zeynelabidin Efendi bu

¹⁴ Bkz: Ek-2

II. Meşrutiyet Döneminde Konya’da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-ı İrfan

durumun, her şeyden önce kulüplerin denetimini imkânsız hale getirdiğini vurgular.

Yalnız Zeynelabidin Efendi, değil Ahali Fırkası azasından Konya Mebusu Hacı Mustafa Efendi de *Hakem*’de ileri sürülen iddialar karşısında sessiz kalmaz. Fırka aleyhine yorumlar içeren ilk makaleye cevap metni gönderir ancak gönderilen cevap, Matbuat Kanunu’nun ilgili hükmüne rağmen yayınlanmaz. Aksine bir sonraki sayıda aynı tutum devam ettirilir (*Meşrik-ı İrfan*, 12 Ağustos 1326). Hacı Mustafa Efendi, *Meşrik-ı İrfan*’ın 12 Ağustos 1326 tarihli 144. sayısında, Ahali Fırkası’nın kuruluşu, kurucuları, programıyla ilgili değerlendirmelere; İttihat ve Terakki’den ayrılış gerekçelerine ve Zeynelabidin Efendi’nin şahsına yönelik iddialara cevap vermektedir¹⁵.

2. Hürriyet ve İtilâf Fırkası ve Meşrik-ı İrfan

Ahali Fırkası, 23 Kasım 1911’de Reis Gümülcineli İsmail Bey’in yayınladığı beyannâme ile 21 Kasım 1911’de kurulan ve güçlü bir tabana ve tanınmış isimlere dayanma yoluna başvuran Hürriyet ve İtilâf Fırkası’na katılmıştır (Birinci, 1990: 48–52). Zeynelabidin Efendi, fırkanın Meclis-i Mebusan’daki ilk Yönetim Kurulu üyelerindendir (Tunaya, 1998: 295). Hürriyet ve İtilâf, kendisine katılan Ahali Fırkası’nın gazetesini de devralır. *Meşrik-ı İrfan*, artık Hürriyet ve İtilâf’ın sözcüsüdür. Gazetenin bu sayılarına ulaşılacakla beraber İttihat ve Terakki’nin yayın organı *Konya Osmanlı*¹⁶ ile yaşanan kalem kavgaları bu durumu kanıtlamaktadır. *Meşrik-ı İrfan*’ın İttihat ve Terakki ile ilgili “bu mülkün selâmetini Şeriat-ı Garrâ-yı Ahmediye’ye tamamıyla inkiyâdda” gördüğü halde mektep programlarını Fransız eğitim sistemine göre düzenleyeceği, Vilâyet Matbaası’nda basılan gazetelerde hacca gitmeyin zekât vermeyin denildiğinden bahisle şeriatı atacağı iddialarına *Konya Osmanlı*, “*Meşrik-ı İrfan*” başlıklı bir yazıyla cevap verir: “Şeriat isteriz, din gidiyor diye bağı yanıkçasına yaygara eden ve hakikatte dinin, şeriatın nehyettiği her türlü fenalığı yapan cemiyetlerdir. İtilâf’ın, *Meşrik*’in yegâne maksadı: İttihat düşün, bizimiz Şeyhülislâm olsun, Boşo ve Kozimidi Cenapları birer nâzır olsun ama bu suretle memleket mahvolacakmış.. Kimin umurunda. Zaten vatanın derdiyle hemdert olacak kalp nerede?” (1 Nisan 1912). *Konya Osmanlı*’da “*Meşrik*’in Nazar-ı İntibahına” başlığıyla verilen bir haberden, siyasî propagandanın camilere kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Habere göre, din adamı kıyafetli biri Sultan Selim Camii kürsüsünde vaaz etmek ister, ancak Hürriyet ve İtilâf propagandası yaptığı için konuşması engellenmiştir (*Konya Osmanlı*, 1 Nisan 1912). İttihat ve Terakki-Hürriyet ve İtilâf kavgasından eğitim kurumları da payına düşeni almıştır. Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi’nin Konya ziyaretinde yaşananlar, kendi okullarını açan İttihat ve Terakki ile medreselere nüfûz eden Hürriyet ve

¹⁵ Bkz: Ek-3

¹⁶ *Konya Osmanlı* 1911 yılından itibaren yayınlanmaya başlanmış bir Konya gazetesidir. İmtiyaz Sahibi Ahmet Necip’tir (Önder, 1949: 23). Parti basının Konya’daki önemli temsilcilerinden biri olan gazete Rasim Haşmet’in kontrolüyle İttihat ve Terakki güdümünde yayın yapmıştır (Önder, 1949: 23–24; Karatay, 1952: 79). Rasim Haşmet’in İstanbul’a dönmesinin ardından etkinliğini yitirerek 1915 kapanmıştır (Karatay, 1952: 81; Önder, 1949: 23).

İtilâf arasındaki mücadeleyi açığa çıkaran örneklerden biridir. *Konya Osmanlı*'nın, Mustafa Sabri Efendi'yi karşılamaya, Hürriyet ve itilâf'ın medrese talebelerini de davet ettiği iddiası, *Meşrûk-ı İrfan*'ın 274. sayısında 16 medrese adına 16 imza ile yalanlanmıştır. *Konya Osmanlı*'da yine medrese talebelerinin imzasıyla yayınlanan başka bir yazı ise, her iki gazetenin konuya yaklaşımına olmakla birlikte daha çok *Meşrûk-ı İrfan*'a tepki niteliğindedir: “Bizler yani talebe-i ulûm hiç bir fırkaya mensubiyetimiz olmayacağı gibi siyasetle meşguliyetimiz de muvafık olmayıp ancak derslerimizle meşgul bulunduğumuzdan ber-vech-i bâlâ hakikatın meydana çıkmasıyla mezkûr gazetede imza sahiplerinin de bir kaçı müstesna olmak şartıyla umum Mekteb-i Hukuk İhtiyat Sınıfı talebesinden idik ki mekteb-i mezkûrun kaydı ile ispat olunacağından umum medrese talebesi namına reddeder ve şurasını da ilâveten inzâr-ı ammeye vaz' etmek isteriz ki Konya'nın değil belki bütün Müslümanların üstâd-ı küllî olan Faziletli Yalvaçlı Ömer Efendi ile Sivaslı Ali Efendi'ye *Meşrûk*'ın “Sivaslı Ali ve Yalvaçlı Ömer” tabirlerinin ne kadar aşağılık olduğunu da söylemekten çekinmeyiz.” İmza altına düşülen not ise şöyledir: “Vaz' olunan dört imza altmış talebe namınadır. İcabında meydana koymaya hazırız” (*Konya Osmanlı*, 1 Nisan 1912). Zeynelabidin Efendi'nin her türlü engellemeye rağmen 1912 seçimlerinde tekrar mebus seçilmeyi başarısında *Meşrûk-ı İrfan* önemli rol oynar. Bu kez de Karaman seçimlerinde usulsüzlük yapıldığı iddiasıyla mazbatası hemen tasdik edilmemiştir (*Konya Osmanlı*, 18 Nisan 1912; Önder, 1953: 42–43).

Kapanışı

Gazetenin, Hürriyet ve İtilâf'ın kendini feshetmesiyle (1913) birlikte (Birinci, 1990: 72; Tunaya; 1998: 313) kapandığını söylemek mümkündür. Önder, gazetenin 1910 yılında kapandığını bildirirse de (Önder, 1949: 13) 1911 yılında yayın hayatına atılan *Konya Osmanlı* ile yaşanan kalem kavgaları, kapanmadığını göstermektedir. Mahmut Şevket Paşa suikastını, muhalefet üzerindeki baskıyı arttırmak için bahane olarak kullanan İttihat ve Terakki, fırkanın ileri gelenlerini tutuklayıp sürgüne gönderirken (Ahmad, 1999: 161; Tunaya, 1998: 313) gazetelerini de susturmuş olmalıdır. Zeynelabidin Efendi'nin siyasî faaliyetleri önce *Meşrûk-ı İrfan*'ın, Eylül 1917'de de İslah-ı Medâris'in sonunu getirmiştir. Medrese, İttihat ve Terakki düşmanlığı nedeniyle kapatılmış, kütüphanesi dahi yağma edilmiştir (Arabacı, 1998: 512). İslah-ı Medâris'in Konya'daki yayın faaliyetleri, medresenin kapalı olduğu dönemde de devam eder. İttihat ve Terakki'nin etkinliğini yitirmesinden sonra (Tunaya: 1999: 73–75) ilk olarak 19 Temmuz 1335 (1919) tarihinden itibaren *Hak Yolu* adında bir dergi yayınlanır. İdarehanesi, İslah-ı Medâris binasında olan derginin sahibi ve murahhas müdürü medresenin ilk talebelerinden İbrahim Hakkı (Konyalı)dır. (*Hak Yolu*, 19 Temmuz 1335; Arabacı, 1998: 487–488). Her sayısı 12 sayfa olarak düzenlenen dergi, aynı yıl kapanmıştır (Önder, 1999: 29).

Hak Yolu'nun ardından 25 Şubat 1335'ten itibaren *İntibah* yayınlanmaya başlamıştır (*İntibah*, 25 Şubat 1335). İlk sayı hariç İslah-ı Medâris Matbaası'nda basılan gazetenin, başyazarlığını aynı medresenin kurucu müderrislerinden Şeyhzâde Ziya Efendi yapmıştır (Arabacı, 1998: 488). Mütareke döneminde

II. Meşrutiyet Döneminde Konya’da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-ı İrfan

yeniden canlanan Hürriyet ve İtilâf’ın (Tunaya, 1999: 271–273) yayın organı olarak İttihat ve Terakki’ye karşı şiddetli bir muhalefet yürütür (*İntibah*, 19 Eylül 1335; 19 Mart 1335). Bunda I. Dünya Savaşı boyunca Mudanya’da sürgün kalan Zeynelabidin Efendi’nin Hürriyet ve İtilâf’a Merkez-i Umumî Heyeti Üyesi olmasının payı da vardır (Arabacı, 1998: 519). Gazete 1920’de kapanmıştır (Önder, 1999: 24).

Delibaş Olayı, İslah-ı Medârislilerin hayatında ikinci bir dönüm noktası olmuştur. İslah-ı Medâris kadrosunun, Hürriyet ve İtilâf’la olan bağı nedeniyle olayla ilişkilendirildiği söylenebilir. Nitekim Önder, Millî Mücadele’yi “İttihat ve Terakki’nin kurnaz bir oyunu” olarak gören İtilâfçıların, bütün güçleriyle Heyet-i Temsiliye’ye muhalefet ettiklerini bildirmektedir (1953: 43). Medresenin kurucu müderrislerinden Rifat Efendi’nin ardından, gazeteyi çıkaran Mazlumzâde Hacı Osman, 1921’de İstiklâl Mahkemesi kararıyla Delibaş Olayında “asileri ilzâm etmek” suçundan idam edilir (Arabacı, 1998: 524; Önder, 1953: 309–314). Zeynelabidin Efendi ise 150’liklerle birlikte yurt dışına çıkarılmıştır (Soysal, 1985: 60).

Sonuç

Meşrutiyet dönemi Konya gazetelerinden biri olan *Meşrik-ı İrfan*, daha kapsamlı bir incelemeye konu olabilecek yayın hayatıyla, Konya basın tarihinde önemli bir yere sahiptir. İslah-ı Medâris kadrosunun kontrolünde yayınlanan gazete, kısa süre içinde kendini meşrutiyet Konya’sının diğer parti gazeteleriyle birlikte siyasî çekişmelerin içinde bulur. Bu açıdan bakıldığında o dönemde örneklerine sık rastlanan parti gazetelerinden biridir. İlk fırsatta İttihat ve Terakki ile yollarını ayıran Zeynelabidin Efendi’nin siyasî faaliyetleri, İslah-ı Medâris’le birlikte *Meşrik-ı İrfan*’ın kaderini de belirlemiştir.

Ahali Fırkası’ndan Hürriyet ve İtilâf’a, muhalefet hareketinin Konya’daki sözcülüğü, gazeteyi İttihatçıların hedefi durumuna getirir. İlân yoluyla denetim altına alma çabalarını, İttihat ve Terakki örgütünün boykotu ve kadrosunun daraltılması izlemektedir. Siyasî baskılar nedeniyle yayını uzun süre devam ettiremez. Hürriyet ve İtilâf’ın kendini feshinin ardından kapansa da gazeteyi çıkaran kadronun muhalefeti Millî Mücadele yıllarına değin sürmüştür. Siyasetin kuşatıcı etkisinin olumsuz sonuçlarına tanıklık eden yayın serüveniyle *Meşrik-ı İrfan*, İttihat ve Terakki iktidarının ve karşı muhalefetin gereği gibi değerlendirilebilmesine Konya ölçeğinde önemli bir katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- AHMAD Feroz, 1999, *İttihat ve Terakki (1908–1914)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AKŞİN Sina, 1999, “İttihat ve Terakki Basın Özgürlüğü ve Tabanca”, *Osmanlı Basın Hayatı Sempozyumu 6–7 Aralık 1999*, Gazi Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ARABACI Caner, 1998, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900–1924*, KTO Yayınları, Konya.
- BİRİNCİ Ali, 1990, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- DEVELİOĞLU Ferit, 2002, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- EVREN Afif, 1944, *Konya İçin*, Babalık Basımevi, Konya.
- KABACALI Alpay, 1999, *Türk Basınında Demokrasi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KARATAY Namdar Rahmi, 1952, *Kitaplarının Hikâyesi*, Berksoy Basımevi, İstanbul.
- Konya 1973 İl Yılığ*, 1973, Yeni Kitap Basımevi, Konya.
- KÜÇÜKDAĞ Yusuf, 1999, “Osmanlı Dönemi Konya Tekke ve Zaviyeleri”, *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, S.Ü. Yayınları, Konya.
- ÖNDER Mehmet, 1949, *Konya Matbuatı Tarihi*, Konya Halkevi Yayını, Konya.
- ÖNDER Mehmet, 1953, *Millî Mücadele’de Konya I-Delibâş Hadisesi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya.
- ÖNDER Mehmet, 1999, “Cumhuriyetten Önce ve Cumhuriyet Devrinde Konya’da Basın”, *Millî Mücadele’den Günümüze Konya (1915–1965)*, C.1/21–34, Konya.
- SOYSAL İlhami, 1985, *150’likler*, Gür Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA Tarık Zafer, 1998, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C:I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA Tarık Zafer, 1999, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C:II, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sürelî Yayınlar**
- Anadolu*, 30 Ağustos 1324.
- Hakem*, 10 Kanun-ı Sani 1324–31 Kanun-ı Sani 1324–28 Mart 1326.
- Hak Yolu*, 19 Temmuz 1335.
- İntibah*, 25 Şubat 1335, 19 Mart 1335, 19 Eylül 1335.
- Konya Osmanlı*, 1–18 Nisan 1912.
- Meşrik-ı İrfan*, 19 Şubat 1324–12 Ağustos 1326.
- Türk Sözü*, 11 Haziran 1917.

II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrık-ı İrfan

Ek-1. Meşrık-ı İrfan, 19 Şubat 1324/1909 S: 1

Ek-2: *Meşrûke-ı İrfan*'ın, 9 Ağustos 1326 tarihli sayısında Ahali Fırkası'ndan Konya Mebusu Zeynelabidin imzasıyla yayınlanan cevap metni.

“*Hakem* gazetesinin 103 numaralı nüshasında yine Ahali Fırkası aleyhine kısmen de programının tenkidine dair sözleri okudum... Şu ibârâtı hulâsa edersek üç şey görürüz. 1. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin programına ahd ü mîsâk edildiği halde sebat edilmeyerek i'tizal (hak mezhepten ayrılıp hakka aykırı başka yola sapmak) edilmesi. 2. Devâir-i intihâbiyeden gelen protestolar ile yüzleri kızarmaması. 3. Menâfi-i husûsiyelerini te'mîn edemeyenlerin, kendilerini göstermek, kendilerine mâhiyet-i husûsiye atfettirmek gibi bir hırsa düşeceklerinin tabii olmasıdır. Şu sözler bundan çok evvel matbuat üzerinde tekrar tekrar îrâd edildi. Cevapları da verildi. Hatta fırkanın namına avâm-pesendâne tabiriniz ile marîz etmek istediğiniz cihet dahî boş bırakılmadı. Ahali Fırkası namını Volkan Cemiyeti namına kıyas edecek mu'terizler, muharrirler bile zuhûr etti. Cümlesinin de lüzumu kadar cevapları verildi. O cevaplara karşı sizin için bir hak bir vazife var. Fakat bir lüzuma mebnî olmalıdır ki tekrar edilmek ciheti îlzâm edilmiş, tekrar da edilmiş. Ben de cevap vermeye, bu vesile ile ifâ-yı vazifeye mecbur edildiğime memnun oldum. Birâder birinci kısımda bir program var bir de o programa ahd ü mîsâk var. Sonra ahd ü mîsâktan tabiriniz vechile bir de i'tizal var. Şimdi sözünüzü bütün ahalimizin anlayabilmesi için münderecâtına ahd ü mîsâk edilen programı neşretmek lazım. Nasıl programdır, ne mahiyettedir, umum halk görsün, okusun, okutsun, anlasın ve münderecâtına edilen ahd ü mîsâk ne surettedir, hangi tarihte vâki' olmuştur, mebusluktan evvel midir, sonra mıdır, nerede ihrâz edilmiştir, niçin ahd ü mîsâka mecburiyet hâsıl olmuştur; izah ve tafsîli pek mühimdir, umûma bir vukuf hâsıl olsun ben de bileyim hakikatleri. Söylemeye beni mecbur ettiğiniz esbâb-ı mücibeyi beyân ederim, mesele gergi gibi açılın, ikide bir de fırka meseleleriyle -biçare efkâr-ı umûmiye- taglîz olunmak musibetinden kurtulsun, herkes anlasın, hakkı hak bilsin, hatayı hata bilsin, beyhude artık aldanılmasın. Gerçi ikinci kısmı teşkil eden itirazdan, protestonun vârid olup olmayacağı hakkında söylenecek sözler, tarafınızdan alınacak cevaba ta'lik edilmiş ise de, protestonun şekline, hükmüne dair şimdilik bir iki söz söylemekten kendimi alamayacağım. Devâir-i intihâbiyelerinden mebuslar aleyhine protesto yapmak bir hakk-ı kanûnî midir? Değil midir? Yalnız müntahib-i sânilere mi ait yoksa dedelere, dervişlere, belediye reislerine, müderrislere ait midir? Netice-i kanûniye istihsâline imkân-ı kanûnî var mıdır? Protesto etmek hakkını bunlara bahşeder bir madde-i kanûniye mevcut olmamasına göre, bunların mebuslara karşı böyle bir vaziyet almaları Kavânin-i Osmâniyeye nazaran hilâf-ı kanûndur. Netice istihsâli imkân-ı kanûnî haricinde olmak zaruridir. Müntahiblerin kendilerine verdikleri sözden -eğer vermişlerse- mebusların nükûl etmeleri üzerine yaptıkları protestolar sitem kabilinden addolunacak, o mebus da bu suretle istifaya mecbur edilecekse, hangi mebusun hangi program üzerine intihâb edildiğini arz ve amik tetkik, tahkik etmeli ona göre muamele yapmalı idi. Heyhat! Acaba protesto edenler, müderrisler, dedeler, dervişler, belediye reisleri, bu gibi tahkikatta bulundular mı? Düşünecek kadar zaman geçirebildiler mi? Hâşâ sümme hâşâ! Öyle zannederim ki rüesâsı, ekser azası memurından, belki tatbikât-ı kanûniyede mülke peyda etmiş olmaları lazım gelen memurîn-i adliyeden müteşekkîl kulüp heyetleri bile cihet-i kanûniyesini düşünmek şöyle dursun, bu babda yapılması lazım gelen tahkikata, vicdanı te'mîn edebilecek tetebbuâta kifâyet edecek kadar vakit ızâa etmeksizin barut gibi ateşlenmek, derhal protestoya yeltenmek cüretinde bulundular. Hemen bu fırkaya neye itaat etmediniz demeye kadar yürüdüler veya yürütüldüler. Zaman-ıistirâhatinden başka zamanlarını milletin hizmetine hasretmesi lazım gelen memurların kulüp bucaklarına hilâf-ı salâhiyet gizlenerek mebuslara karşı protestoya cür'et etmeleri, kuvve-i icrâiye kitlesinden olmaları dolayısıyla ne kadar çirkin, ne kadar maktûh ise bir o kadar da meşrutiyete darbedir. Kulüplerin kanûn dâiresinde muayene ve teftiş

II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-ı İrfan

olunması icab ederse acaba kim kimi teftiş edecek bunu sen de düşün ben de. Şu suretle vuku' bulacak protestoların neticesi, mebusları bir talimat ile tenkid, re'y-i mütâlaalarını tahdîd etmek veyahut istifaya mecbur olmak için vaatler, tehditler yapmak olmasına göre Kanûn-ı Esasîmizin 47. maddesinin fıkra-i evvelinde 'Meclis-i Umumî azası re'y ve mütâlaa beyânında muhtar olarak bunlardan hiç biri bir güne va'd ü va'id ve talimat kaydı altında bulunamaz' ibaresiyle görülmekte olan sarâhatine muhaliftir. Meşrutiyet ile idare olunan Avrupa hükümetlerinden bazısında böyle bir usul olsa bile şu sarâhat-i kanûniyeye karşı ne demek imkânı var? Farz edelim ki düvel-i meşrutiyeden, meşrutiyete ait bazı kavâidi almamız lazım geliyor, bu usulü kabul etmeyenlere kabul edenleri tercihte bir müreccahın lüzumu dahî aşikârdır. Bu müreccahı nerede bulacağız? Kanûn-ı Esasîye vuku' bulan şu muhalefetin tasvîbi kanûni bir hak sayılması bir buçuk senelik taze meşrutiyetimize, devre-i saadetimize darbe değildir de ya nedir? Bunun onda biri raddesinde fırak-ı muhalifeden, muhalif-i meşrutiyet kavlden, fiilden bir şey-i kalîl zuhur etse neler yapılmazdı? Bırakalım şu cihetleri, yapılan protestolardan ne fayda hâsıl oldu? Daha ayrılacak mebus var ise onları tehdid, madde-i mezkûre hükmünce sebesti-i ictihâdı, hürriyet ve vicdanı haiz olması lazım gelen mebuslara reva görülen ahvâle şu suretle halk beynine ihtilaflar, nifaklar ilkâ edildi. Bir millet-i Osmâniye yekdiğerine karşı silah iktisadı isti'mâlîne kadar vardırıldı. Müdafaa bulunan gazeteye bi-hakk müdafaa edilmeyerek boykotlar yapıldı. Müftehir-âne itihaz edilen ittihat mukaddemeleri büyük ihtilaflar intac etti. Bi-çâre masum halkı bu yola delâlet edenlerin yürekleri acaba rahat mıdır? Ey aşık-ı hürriyet! İşte itiraz olmak üzere fırlattığın sözler, meşrutiyete, kanuna bir darbe olduğu gergi gibi tayin etti. Kızarcak hangi yüz olduğunda da iştibah kalmadı.

Ek-3: *Meşrûk-ı İrfan*'ın, 12 Ağustos 1326 tarihli sayısında Ahali Fırkası'ndan Konya Mebusu Hacı Mustafa Efendi imzasıyla yayınlanan cevap metni.

“...Makale-i mezkûresinin fırkamıza ve programına, azalarına ve maksatlarına müteallik olup câlib-i nazar-ı dikkat vacib-ül-mukabele olan mevâdd-ı mühimmesinden: 1. ‘Ahali Fırkası’nın teşkili ve onu teşkil eden zevat hakkındaki mütâlaaları.’ Cümlelerin malumu olduğu üzere Ahali Fırkası, bundan altı ay mukaddem hissedilen lüzum-ı kat’î üzerine intizâr olunan vakt-i merhunun hulûluyla tevfiât-ı ilâhiyeye müsteniden bir mücâzebe-i sa’y neticesi olarak Kanûn-ı Esasî ve program-ı mahsusaları ahkâm-ı münîfelerini bi-hakk hüsn-i muhafaza etmek niyet-i hâlisesiyle mütecânis-ül-efkâr zevat-ı ma’lûmeden teşkil etmiş. Ve o zamanlarda matbuat uzun uzadıya leh ve aleyhinde idâre-i kelâm ve beyân-ı mütâlaat ederek netice-i muhakemâta ‘bil-umum memâlik-i mütemeddine ve hükûmât-ı meşrutada olduğu gibi Meclis-i Mebusan’da fırak-ı siyasiyenin teşkil ve taaddüdü levazım-ı meşrutiyetten olmakla beraber her türlü istibdada set çekmek ve menâfi-i mülk ve devlete hizmet etmek esasına müstenid olduğu anlaşılmış. Ve o fırkalardan her hangisine girip çıkmak kavâid-i meşrutiyetten hiçbir esası ihlâl etmeyeceği cihetle Meclis-i Mebusan aza-yı kirâmından hiçbir zatın hürriyet-i fikriye ve icthâdiye ve hâkimiyet-i vicdâniyesine hiçbir kimse tarafından taarruz edilemeyeceği de esas ittihaz olunmuş. Ve o zamandan bu ana değin kanûn-şikenâne vecd-ül-cüyâne vuku’ bulan protestolar ve tecavüzât-ı saire ile mahza bir fikr-i garazkârî ve had na-şinasî beliyesiyle olduğu tayin ederek mesele hüsn-i netice-yi kat’iyye iktirân etmişti.’ Binaen aleyh her fırka belki her bir mebus, programı ve meslek-i mahsus dairesinde menâfi-i vataniye ve terakkiyât-ı memlekete hizmet etmek üzere çalışmaya koyulmuşlar idi. Mürûr-i zemânla, müddet-i itiraz ve istinaf ve temyizi geçerek kat’iyet halini kesbedip ammece kabul ve tasdik olunan bir hakikate karşı hüsn-i niyetle kabil-i telif olunmayan münâkaşât ve mücâdelâtın tecdidine hiçbir sebep-i hakikî zahiri olmadığı halde makale-i mezkûrenin ne gibi makâsid-i hafife ve esbâb-ı zimniye ilcââtıyla sutur-u mefharet edildiği ahâlîce anlaşılacak hakâikten değildir. 2. ‘Programın tetkiki meselesi’: Muharrir Efendi Ahali Fırkası programını iki kısma tefrik ederek bir kısmı İttihat Fırkası programı münderecatına muvafık olmakla beraber bâdi-i tefrika olamayacağını ve diğer kısmı İttihadın programına muhalif olmakla beraber kabil-i tatbik olamayacağını iddia etmektedir. Kısım-ı evvel buyurdukları vecih üzere bir fırkadan infikâkı icâb etmez ise de tatbikat hususundaki takip edilecek meslek itibarıyla infikâkı icâb edebileceği de inkâr olunamaz. Çünkü Meclis-i Ali-yi Milliye’de ve Huzur-ı Padişahi’de Kanûn-ı Esasî ahkâm-ı mecellesini hüsn-i muhafazaya yemin eden aza-yı kirâm için bi-hakk ifâ-yı hüsn-i hizmet edebilmek üzere bir meslek-i metînâne ve sebatkârâne ile müttefikane çalışabilecek mütecânis-ül-efkâr arkadaş aramak mecburiyeti ve vakt-i merhûnenin hulûl eylediği kabil-i inkâr değildir. Kısım-ı sâni iki noktaya münhasır bulunuyor ki birincisi umum ahâlinin hukuk-ı sarîha-i hürriyetlerinden ve ammenin matmah-ı nazarı olan intihâb-ı mebusanda Kanun-ı esasinin nass ve tasrih ettiği olduğu ‘vilâyet ahâlisinden’ ibaresindeki ahâlisinden maksat nedir? Mesela Basra vilâyetinden mebus intihâb olunmak için Basra’da doğmuş ve büyümüş ve hiç olmazsa üç veya beş sene o vilâyet dâhilinde ikamet etmekle emzice-i nahiyeye ve ihtiyacı mahalliyeye vukuf ve itla’ peyda ederek fazilet ve meziyet-i meşhudesine itimaden teveccühât-ı umûmiye mazhar olarak ahvâl-i etvârî cümlelerin ma’lûmu olan bir adam mı olmalı yoksa Memâlik-i Osmâniye’nin herhangi köşesinden olursa olsun ve ahvâl-i ahlakî nasıl olursa olsun sırf bazı eşhâs tarafından vuku’ bulacak telkinât ile meçhul-ül-ahvâl olan bir adam mı olmalı? İşte bu meselede İttihat Fırkası’nın programı şikk-ı sâniyi Ahali Fırkası şikk-ı evveli ihtiyar etmiştir. İkincisi Ahali Fırkası köylülerden ve fukara-yı ahâliden alınmakta olan vergilerden tenzilât-ı müsekkine icrasını programlarına idhâl etmeseler de muharrir efendi bu cihetün İttihat Programına muhalif olduğunu iddia etmektedir.

II. Meşrutiyet Döneminde Konya’da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-ı İrfan

Efendi-i mûmâ-ileyh, bâr-ı girân tekâlîf altında ezilmesini mi arzu ederler? Memlekette sanayi, servet ve vâridâtın tezyidiyle fukara âhaliden bâr-ı tekâlîfin tahfif ve teheyün-i ihtiyaçlarını istemezler mi? Ümit etmem. Öyle ise teessüf. Her ne ise muharrir-i mûmâ-ileyh bu iki cihetin de kabil-i tatbik olmadığını iddia ediyor. Bu cihet cây-ı taaccüp ise de ne çare ki muharrir efendi Meclis-i Mebusan müzakerâtını takip etmediği anlaşılacakla kendisini mazur görmek mecburiyetindeyiz. Yalnız kendilerine tedarik-i ma-fat olmak üzere Meclis-i Ali-yi Umûmiye’nin her ikisini de tasdik-i kabul ve İrade-i Seniyye’ye iktirân ederek derd-dest-i neşr ve ta’im bulunan Nüfus Kanunu ile Müsakkafât Kanunu’na atfen nazar buyurmalarını tavsiye ederim. Çünkü Nüfus Kanunu’nda birinci cihetin ve Müsakkafât Kanunu’nda da rağmen lil-muhalfin fukara âhalî ve bâ-husus zira’dan tenzilat-ı mümkün icra olunarak ikinci cihetin bil-fil kabul olduğunu görecek. Şimdi buna bir çuval sual: İşte Ahali Fırkası bir ekalliyet-i kalîle oldukları halde evâil-i teşekkülünde programlarının ekseriyet programına muhalif olan noktalarında nasıl galebe etmiş, nasıl ispat-ı muvaffakiyet etmiş, ekseriyet niçin kabul etmiş, ekseriyet programlarını niçin muhafaza etmemişler? Bilerek mi, bilmeyerek mi? Kabil-i tatbik olmadığı halde, hata olduğunu iddiada hala ısrar ediyorsanız o hata ekalliyetden mi, ekseriyetten mi mebusândan mı, â’yândan mı yoksa zât-ı âlilerinden mi? Lütfen tayin buyurunuz da itiraf edelim. Makalenizin sadrında merba-nişin-i azîmet olarak mestûr bulunan ‘Ahali Fırkası, nâ-behengâm doğmuş ve henüz kendisine bir mecca-yı hayat tayin etmemiş ve hayat-ı siyasiyesi ve muvaffakiyatı pek şüphelidir’ fikrinizi gazetenizin hangi nüshasında gizleyebileceksiniz eski koca kafalar ‘büyük lokma ye de büyük söz söyleme’ demişler azizim. 3. ‘Güya hulâsa edilerek Ahali Fırkası kendilerine ayrı bir fırka süsü vermeye kalkışmaları ya programlarına idhâl edemedikleri bir gayeyi takip etmek veyahut sırf İttihat Fırkası’ndan bazı zevâta karşı esbab-ı şahsiyeden mütevellid igbirâr neticesi’ olduğunu iddia ediyor. Firkamız; programı, erkânı, meslekleri, ahvâl-i ruhiyeleri ammece ma’lûm olduğu halde tahrik âmiz ve mahza su-i fiilin neticesi olan su-i zanna ve vehm-i bî-suda binâen beyân-ı mütâlaa edilmesi nezd-i ukalâda şâyân-ı kabul görülemeyeceği gibi bu ma’kule mütâlaanın menâfi-i mülk ve millet mülâhazasıyla te’vîli de gayr-i kabil olduğundan iddialarını kemâl-i şiddet ve nefretle reddederim. Ve firkamızın maksad-ı hakikatini daha henüz anlamayan zevât var ise onlara da Meclis-i Mebusan müzakerâtını *Takvim-i Vekayî*’den kemâl-i insafla mütâlaa buyurmalarını tavsiye ederim. 4. ‘Zeynelabidin Efendi kendilerine istinatgâh olacak bir Ahali Cemiyeti tesisine sa’y ve gayret etmekte ve siz bana tabi olun da...’ demekte olduğu iddia olunuyor. Müşârün-ileyh Faziletli Zeynelabidin Efendi Hazretleri asâlet ve necâbet-i fitriyesiyle halkaten mümtaz bir zât-ı sûtude simat olduğu gibi kemâl-i sa’y ve gayretiyle ilmen, amelen, edeben, siyaseten tekemmül etmiş bir fazilet-i muhassine olduğu bütün vilâyetimiz ahâlsince tasdik ve kabul olunup hemen ittifaka karîb bir ekseriyet-i azîme ile teveccühât-ı umûmiyeye mazhar olarak birinci derecede mebus intihâb edilmiş idi. Firkamızın şimdilik hariçle münasebeti olmayıp maksadı, sırf Meclis-i Mebusan’da bir meslek-i müstakîmâne ile çalışmaya münhasır olunup hâricen cemiyet teşkili hakkında henüz bir karar ittihaz olunmadığından müşârün-ileyh Zeynelabidin Efendi Hazretleri’nin hûd-be-hûd cemiyet teşkiline kıyam etmeyeceği tabii olduğu halde istihbârât-ı vâhiye-i mevhumeye binaen iddia olunan teşebbüsât, bi-asıl ve esas olmakla beraber agrâz-ı şahsiye sâikasından da hiçbir vecihle kurtulamaz. Binaenaleyh Mebus-u Muhterem müşârün-ileyh Zeynelabidin Efendi Hazretleri’nin hakkında muharrir efendinin irâd etmiş olduğu makaleden, maksad-ı hakikatlerine nail olabilmek şöyle dursun belki müşârün-ileyh hazretlerinin nezd-i ahâlîde kadir ve meziyeti bir kat daha tezyid edeceğinde iştibah olunmaz. Hülasa umum hükûmât-ı meşrutada olduğu gibi Meclis-i Mebusan-ı Osmâniye’de dahî bir fırka-i muhalifenin teşkiline lüzum-ı kat’î olduğundan birinci devre-i intihâbiyenin ikinci sene-i ictimâiyesi evâsıtında tam mevsim-i hulûl ederek mütecânis-ül-efkâr zevat-ı ma’lûmeden mürekkebe olmak ve sırf menfaat-

Hakan AYDIN

vatan namına hareket etmek maksadıyla Ahali Fırkası teşkil etmiş ve otuz vilâyette namzetlik vaz' ederek sırf kuvve-i bâzu ile te'mîn-i menâfi-i şahsiye edebilmek gibi agrâz-ı habîseye set çekmiş ve her türlü taarruzât ve teheccümâta da rağmen muhalifin dirig-i derun olabilecek derecede peyderpey muvaffakiyet ve ispat-ı mevcudiyet etmiş ve menâfi-i vataniyeye hasr-ı mesâî eylediği sâbit olmuş. Zeynelabidin Efendi Hazretleri gibi bir mebus-u muhtereme mâlik bulunmuş olmakla fırkamızı ve umum ahâlimizi tebrik ve dâimâ hüsn-i muvaffakiyetlerini eltâf-ı ilâhiyeden temennî ederiz.